

İNGİLİZ BASININDA İZMİR YANGINI VE MÜLTECİ SORUNU (EYLÜL 1922)

Orhan ÖZCAN*

Öz

İzmir Yangını, 13 Eylül 1922 tarihinde başlamış ve tarihte Büyük İzmir Yangını olarak isimlendirilmiş, bu büyük facia tarihçiler tarafından uzunca bir süredir tartışma ve araştırma konusu olmuştur. Yangın ile ilgili iddialar çeşitli akademisyen ve araştırmacılar tarafından ortaya konmuştur. Bu makalede, İngiliz basınının konuyla ilgili algısı konusunda bilgi vermekte olup, konuyla ilgili çeşitli kaynak ve çalışmalardan faydalanılmış, yanı sıra çalışmada yangın ile ortaya çıkan mülteci sorunuyla ilgili bilgiler yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: İzmir, Büyük İzmir Yangını, Aberdeen Daily Journal, The Citizen, The Yorkshire Post, The Sunday Post.

SMYRNA FIRE AND REFUGEE PROBLEM IN ENGLISH PRESS (SEPTEMBER 1922)

Abstract

Smyrna Fire had begun on September 13th 1922 and named as Great Fire of Smyrna in history, this huge disaster had been an issue of debate and research by historians for long before. Claims about the fire had been put forward by some academicians and researchers. When this article gives information about English Press' perception of related to issue, it had benefited from various source and works related with the issue. Besides, in the work, informations related with the refugee question which arised with fire take place.

Keywords: İzmir, Great Fire of Smyrna, Aberdeen Daily Journal, The Citizen, The Yorkshire Post, The Sunday Post.

* Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Doktora Öğrencisi,
(dorukeforhan@gmail.com).

Giriş

13 Eylül 1922 tarihinde İzmir’de başlayan yangın, yabancı literatürde *Great Fire of Smyrna* (Büyük İzmir Yangını), halen tarihçiler arasında tartışma konusu olmaya devam etmektedir¹. Bu çalışma, Büyük İzmir Yangını’nın kimin ya da kimlerin çıkardığı ile ilgili İngiliz basınında yer alan bakış açısıyla ilgili bilgiler ışığında sunulmakla birlikte, konuyla ilgili çeşitli çalışmalardan da faydalanılmıştır. Bunun yanı sıra, İzmir Yangını’nın ortaya çıkarmış olduğu mülteci ve göç sorunu da İngiliz basınının algısı çerçevesinde yer almıştır. İngiltere’nin tarihsel ve dönemsel çıkarlarının Anadolu üzerinde önemli hale geldiği Kurtuluş Savaşı dönemi içerisinde İngiliz gazeteleri, İzmir Yangını ve mülteci göçüyle ilgili yaşanan gelişmelere kayıtsız kalmamış, haber yapmışlardır.

İngiliz gazetelerine genel olarak bakıldığında, İzmir Yangını konusunda Türk tezinin aksi istikametinde bir görüş benimsendiği görülmektedir. İngiltere’nin savaşın bir tarafı olması nedeniyle İngiliz basını da, istisnai gazeteler haricinde, Birleşik Krallık menfaatleri doğrultusunda haber yapmışlardır. Çalışmanın ele aldığı gazeteler içerisinde yer alan pek az gazete ise, gerçekleri yansıtma konusunda gösterdiği gayretle dönemin gazetecilik etiği adına önemli bir katkı sunmuştur.

Büyük Yangın ile İzmir; sosyal, fiziksel, ekonomik çevresinin değiştiği büyük bir felaket yaşamıştır. İngiliz desteğinde İzmir’e dolayısıyla Anadolu’ya ayak basan Yunanlıların, üç yıl dört ay süreci içerisinde yaratmış olduğu felaketin izleri, Türk toplumunun bilinçaltında oluşturmuş olduğu psikolojik depremler, Türk toplumunun her kesiminde kalıcı hasarlar bırakmıştır. Oysa aynı İngiliz basını, 9 Eylül sonrası özellikle 13 Eylül sonrası yaşananları, İngiliz çıkarları doğrultusunda tek taraflı, kanıtlara dayanmayan ve abartı öğelerini fazlaca kullanarak ele almıştır. Burada İngiliz basınının olayı pragmatist çerçevede, taraflı ele alması o günün siyasi ve diplomatik konjonktüründe, İngiliz destekli Yunan ordusunun yenilgisi, siyasi anlamda İngiltere’de de politik sert sonuçlar meydana getirdiğinden kaynaklanmıştır. Aynı zamanda Anadolu’da, Yunan ordusu ile hesaplanan İngiliz çıkarlarının gerçekleşmemesi, İstanbul ve boğazlar gibi stratejik öneme sahip bölgenin de elden çıkma riskinin ortaya çıkmış olduğu gerçeği temelinde ele alınırsa, İngiliz basının tek taraflı yaklaşımı daha iyi anlaşılacaktır. Dönemin bakış açısı ile İngiliz basınında büyük başlıklar genellikle boğazlar ve Mustafa Kemal Paşa’nın Misak-ı Milli konusunda tavizsiz tutumu ele alınmış, İzmir Yangını hakkında konular abartılı bir dille ve yanlı olarak Türkiye’ye karşı bir tutum içerisinde değerlendirilmiştir. “*Yakın Doğu Sorunu*” perspektifinde ele alınan “*olay*”, Birleşik Krallık tarafından taraflı bir gazetecilik yapılmasına neden olmuştur.

1 İzmir Yangını; İzmir’in, 15 Mayıs 1919-9 Eylül 1922 tarihleri arasında Yunanlılar tarafından işgalinin ardından, 13 Eylül 1922’de başlayıp beş gün şehrin önemli bir kısmının (üçte ikisi) kül olmasıyla sonuçlanan olaydır. Mustafa Kırıman, “*Fransız Basınında İzmir Yangını Üzerine Bazı Değerlendirmeler*” ÇTTAD, X/12, (2011/Bahar),s.s.77-93.

Bu çalışmada, dönemin İngiltere'sinde yayımlanan pek çok gazete, Daily Mail, The Western Morning, Derby Mail, The Citizen, The Yorkshire Post gibi pek çok gazete taranmıştır. Bu gazetelerin seçilmesinde dikkat edilen husus genel anlamda "Briton" olarak tabir edilen dönemin Birleşik Krallığında yer alan İngiltere, İskoçya, İrlanda devletlerinin gazetelerine yer verilmesidir ki, genel anlamda Birleşik Krallıkta yayımlanan gazeteler kaynak olarak Reuters'e atıfta bulunmuşlardır. Haberlerin genellikle Reuters (İngiliz haber ajansı) kaynaklı olması, haberlerin belirli bir simetride (tarafı) paralellik göstermesine neden olmuştur. Bunun yanı sıra eylül ayını kapsayan süreçte incelenen İngiliz basınının kaynak gösterdiği (Associated Press, New York Times)² da diğer kaynaklar olarak yer almıştır. Buna ilaveten, makalemde İzmir Yangını konusunda Fransız ve Amerika Birleşik Devletleri basınının da olayın yer almasını değerlendiren Türkçe makalelerden ve diğer yayınlardan konunun bütünlüğünden ayrılmadan, karşılaştırma yapabilmek açısından da yer verilmiştir.

İzmir Yangını Hemen Öncesi Durum ve İddialar

Türk Ulusal Kurtuluş Mücadelesi, ulusal basında olduğu gibi yabancı basında da yakından takip edilmekteydi. Amerikan basınında, Yunan ordusunun Anadolu'dan atarak 9 Eylül'de İzmir'e giren Türk Ordusunu ve bu Ordunun Başkomutanı Mustafa Kemal'in 10 Eylül'de İzmir'e girişini "İzmir, Kemal Paşa'nın Girişini Karşıladi" başlığıyla okuyucularına duyuran The New York Times gazetesi, haberine "Milliyetçilerin lideri Mustafa Kemal Paşa dün İzmir'e girdi. Şehir harika süslendi ve yüz binlerce insan tarafından zaferin şefi ilan edildi" ifadeleriyle devam ediyor ve Mustafa Kemal'in resimlerini taşıyan büyük bir kalabalığın ve kırmızı bayraklarla süslenmiş dükkân vitrinleri ile arabaların bulunduğu bir ortamda, birçok kişinin yaşamı boyunca unutamayacağı bir geçit töreninin yapıldığını yazıyordu³. Yangından dört gün önce The New York Times Türk Ordusunun İzmir'e girişini resmederken, mültecilerin durumunu da şu şekilde özetliyordu: "Günlerdir eşeklerin üzerinde ve arabaların içinde ayakta iz süren, bazıları açlıktan deliye dönmüş olan 150.000 mülteci burada. Sadece para ile sağlanan İyon ve diğer Yunan adalarına fahiş fiyatlarla geçmek mümkün olmuştur... Şehirde, dışarıda ateş sesi duyulduğunda, insanlar yağma korkusuyla heyecanlandı ve bir şekilde taşıma umuduyla bütün eşyalarını iskelelere taşıdılar. Limanda küçük komşu

2 ABD haber ajansları.

3 Turgay Bülent Göktürk, "Amerikan Basınında İzmir Yangını ve Yangın Sonrası Durum (Eylül-Aralık 1922)", ÇTTAD, XII/24, (2012/Bahar), s.s.123-147. Bkz. Lord Kinross, Atatürk, Bir Millet'in Yeniden Doğuşu, Türkçesi: Necdet Sander, s.379. 10 Eylül 1922 saat 14.00'da halkın coşkun karşılamasıyla İzmir'e giren Başkomutan (Mustafa Kemal Paşa), Genelkurmay Başkanı (Fevzi Çakmak), Batı Cephesi Komutanı (İsmet Paşa), Hükümet Konağına yerleşmişlerdir. Nilüfer Erdem, Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı 1919-1923, İstanbul Üni. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Ens. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2009, s.490.

adaların kıyısına insanları taşıyan küçük gemi çok işe yaradı." ifadeleriyle anlatıyordu. Ayrıca, Yunan ordusunun tahliyesine de dün başladığını, Yunan Başkomutanının karargâhını Midilli'ye taşıdığını ve 100.000 insanın tahliyesini buradan yönettiğini bildiriyordu⁴. Savaşın akibetinin belli olmasıyla Rum ve Ermeniler iç kesimlerden İzmir şehrine bir göç başlatmışlardır. Türk Ordusu 9 Eylül 1922'de şehre girerken, Rumlar ve Ermenilerin bir kısmı evlerine çekildi, bir kısmı ise sahil ve büyük devletlere ait savaş gemileri⁵ arasındaki mavnalar üzerinde toplandılar. Taarruza başladığı günden, İzmir'e gelinceye kadar, geçtiği yerlerde yanmış ve yıkılmış köyler, şehirler⁶ ve burada yaşayan sefil bir halkla karşılaşan Türk Ordusu, İzmir'e girdiğinde ne yerli Rumların, ne de Yunan Ordusunun kalıntılarını, toptan yok etme hareketine girişmedi. İzmir Yangını sırasında da ordu, Rum evlerinin yağmalanmasını önlemeye çalıştı. Yangından sonra evsiz ve sokakta kalan binlerce Rum ve Ermeni, Kemer İstasyonu yakınındaki barakalara, pavyonlara ve Alsancak İstasyonundaki demiryolu hangarlarına yerleştirildi ve beslenmeleri kolorduca sağlandı. Ordunun İzmir'e girdikten sonra, kırıcı davranmamasındaki en önemli etkenlerden biri, hiç şüphesiz Rumların kurtuluş sonrasında silâhli direnişte bulunmaması idi. Zaten kurtulustan hemen sonra, Batı Cephesi Komutanlığının verdiği emir uyarınca, olay çıkmasını önlemek için Rum erkekleri toplanmaya başlandı. Silâhla direnmeye kalkışan azınlıklara karşı ordunun davranışı sert oldu. İzmir Ermenileri, Türklerin kendilerini öldüreceklerine bağnazca inandıklarından, Türk askerlerine silâhli ve bombalı saldırılarda bulundular⁷. Yunan ordusu, Büyük Taarruz ile perişan biçimde İzmir istikametine kaçarken, geçtiği şehir, kasaba ve köylerini yakarken, sivil halkı da öldürüyor, mallarına el koyuyorlardı⁸. Bu geri çekilişin Yunan ordusunda yarattığı korku ve maddi-manevi moral bozukluğunun dışa yansımaları, ele geçiremediği ve kaçmak zorunda olduğu Anadolu'yu yakıp, yıkmak olmuştur. 15 Mayıs 1919'da büyük hayallerle Anadolu'ya çıkan Yunan ordusu, "Büyük Yunanistan"⁹ hayalinden

4 Göktürk, a.g.m., s.125-126.

5 Amerikan bayrağı dalgalanan öncü filikalardan biri muhtemelen USS Simpson'dır. Richard Clogg, *A Concise History Of Greece*, Cambridge University Press, 1992, s.98.

6 Yunan ordusu İzmir'e doğru geri çekilirken arkasında bir harabe bırakıyordu. Yunan ordusunun geri çekilişinde pek çok şehir, köy ve kasaba yanmış, yaşlı, çocuk, kadın demeden sivil halk öldürülmüştür. "Banaz'dan koşarak geçerken, köy ateşe veriliyor ve kadınlar lanet ederek yanmamak için evlerinden giysisiz kaçıyorlar... Yolda pek çoğu katlediliyor... 1-3 Eylül 1922... Uşak yanıyor. Tüm çevre köyler ateşe veriliyor. Ateş her yerde ateş... Göğe yükselen ateşler, yağmalayarak topladıkları tavuk, kaz, kuzuları pişiren askerlerin yüzünü aydınlatıyor. 6 Eylül içinden geçtiğimiz Salihli yanıyor... Erdem, a.g.e., s.474-475. Gülfem Kaatçılar İrem'in, İzmir Yangınına tanıklığının konu edinildiği makalede Manisa'nın yakılması hakkında Bkz. Leyla Neyzi, "Remembering Smyrna/Izmir, Shared History, Shared Trauma", *History and Memory*, Vol. 20, No. 2 (Fall/Winter 2008), s.115.

7 <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-08/kurtulustan-sonra-izmirde-yunan-islam-donemine-tepkiler>.15.12.2014.

8 Bkz: Erdem, a.g.e, s.487; Turgutlu (Kasaba), Manisa, Uşak, Salihli, Alaşehir'in ateşe verilmesi ve harabeye çevrilmesiyle ilgili.

9 Büyük Yunanistan (Megali İdea-Great İdea), başkenti İstanbul olan tüm Anadolu'nun Rum yerleşim alanlarını tek bir devlet içinde birleştirmeyi arzulayan Yunan hayalidir ki, fikir babası 1833 Yunanistan'ın bağımsızlığının ilk yirmi yılında önemli politik bir figür olan, Helenleşmiş bir Leh'li olan, bir dönem Ali Paşa'nın oğlu'nun doktoru olan İoannis Kolettis'in İrredantist bir icadıdır. Clogg, a.g.e., s.47-48. Megali İdea ya da Great İdea hayali İzmir'in küllerinde yanıp kül olmuştur. A.g.e., s.99.

vazgeçmenin ve artık kendi canını kurtarmanın derdine düşmüş olmasıyla, büyük bir psikolojik yıkım yaşıyor, bu travmanın yansımalarını hırçın, insani olmayan ve askerlik onuruna yakışmayan bir biçimde yakıp, yıkarak savaşta alınan mağlubiyetin sonucunu sivil halka ödetiyordu. Yunan ordusu beklenmedik, kesin sonuçlu bir yenilginin psikolojik tepkilerini savunmasız halkı imha ederek, fiziksel güvenliklerini sağlayan evlerini yakarak ya da yıkmak suretiyle gösteriyorlardı.

Büyük Taarruz ile başlayan Yunan ordusunun geri çekilişi, İzmir’de birtakım hareketliliğe neden olmuştur. 31 Ağustos akşamı İzmir limanına “Egeon” buharlı gemisi girmiş ve Stratos ile Theotokis’i getirmiştir. Bakanlar Hacınestis’le iki uzun görüşme gerçekleştirmişler ve aynı gece Pire’ye hareket etmişlerdir. Bu gelişme, İzmir’in boşaltılacağıyla ilgili söylentilerin yayılmasına sebep olmuştur¹⁰. Yunan ordusunun geri çekilme koridorlarında (Anadolu topraklarında) yarattığı yakıp-yıkma eylemi, öyle anlaşılıyor ki İzmir gibi kritik öneme sahip, Yunan hayalini süsleyen bu güzelim şehirde son bulacaktır.

1 Eylül tarihinde Steryadis’in Gemlik ve Mudanya’daki memurlarına gönderdiği şifreli telgraf ile hareket etmek üzere hazırlanmaları emredilmekle birlikte, bu durum Rum ahaliden gizlenmiştir. Bu durumdan kaygılanan Hıristiyan nüfus, kıyılarına akmaya başlamıştır. 2 Eylül’de Steryadis tarafından verilen emirle, Hıristiyan ahalinin kalmaları yönünde telkin için memurları görevlendirmiştir. Ancak her türlü imkânı kullanarak Rum ve Ermeniler, önce Ege kıyılarına sonra Ege adalarına gidenler olmuş, imkânı olmayanlar İzmir limanına yığılmıştır. 6 Eylül’de “Velos” gemisi İzmir limanına girmiş, 7 Eylül’de “Patris” gemisine askeri hastanede tedavi görenler binerek Pire’ye hareket etmiştir. Bu tarihten itibaren Rumların durumu kaçış halini almıştır. 8 Eylül gün batımı (saat 18.00) Yunan yüksek (Naksos gemisiyle) ve düşük (Adriatikos, Atromitos) seviyeli yetkililerin İzmir limanından ayrılışına sahne olmuştur. Yunan ordusuna bağlı kışla, malzeme ve gereçler tahrip edilmiş, taşınamayan malzemeler denize atılmıştır. Steryadis (Yunan Yüksek Komiseri), Rum halk tarafından linç edilme tehlikesi geçirmiş, Naksos gemisi yerine İngiliz gemisi “Iron Duke”e binerek saat 19.00 itibarıyla İzmir’den ayrılmıştır¹¹. Yunan ordusunu halka haber vermeden gizlice kaçışları Rumlar üzerinde büyük bir terk edilmişlik duygusu yaratmıştır.

Yunan ordusunun, yakıp yıkarak geri çekilişinin son durağı İzmir’dir. Bu noktada, İzmir Yangını ile ilgili üç tez ortaya konulmaktadır. İzmir’i (yerli) Ermenilerin yaktığı, Türklerin yaktığı ve geri çekilen Yunanlıların-yerli Rumların yaktığı yönündedir ki, yangının kaza eseri çıkma olasılığı, eşzamanlı pek çok yerde çıkmış olması sebebiyle, zayıf bir ihtimal olarak kalmıştır.¹² Bu tartışma

10 Erdem, a.g.e, s.479.

11 A.g.e.,s.480-481.

12 Neyzi, a.g.m., s.117. Zeki Arıkan, “1922 İzmir Yangınıyla İlgili Rapor”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı:68, Ekim 1990, s.131.

akademisyenler tarafından araştırılmaya devam etmekle birlikte, Türklerin İzmir'i yaktığı yönünde ortaya konulan tezler, genellikle o dönemde İzmir'de bulunan ve İzmir Yangını'na tanıklık eden Amerika Birleşik Devletleri Konsolosu George Horton kaynak gösterilerek desteklenmektedir. Bir Yunan hayranı¹³ olan George Horton, batılı ve özellikle Yunan ve Ermeni akademisyenlerce kaynak gösterilmesi manidardır¹⁴.

Bununla birlikte, Yunanlıların şehri yaktığı yönündeki yaklaşım, Yunan ordusunun geri çekilişi ile birlikte Batı Anadolu'daki şehirlerde çıkardığı yangınların oluş ve hazırlanış biçimiyle benzerlikleri göze çarpmaktadır. Yunan ordusu yangınları çıkarmak için benzin ve bombalarla donatılmış benzin taburları kurmuştur. Öyle ki İsmet Paşa, Afyon'dan yola çıktığından beri İzmir'e kadar yalnız muharebe meydanlarından değil, dört tarafta bitmeyen yangın sütunları arasından geçerek ilerlediğini söylemiştir. Anadolu'dan Yunanistan'a göç edenlerin söyledikleri dikkatle incelendiğinde, bu yangınların önceden çıkarılacağı bilindiği ortaya çıkmaktadır. Manisalı Zoi Tigmoglu Anadolu'daki son günlerini şöyle dile getiriyor: ... 5-6 Eylül'de yangın çıktı. Kim çıkardı? Nasıl kesinleştirilebilir? Sanki büyümlü bir el tarafından her tarafta başlatıldı ve büyüdü. Hangi mahalle yanmıyordu ki? İç parçalayıcı haykırırlar işitiliyordu... Hizmetçimiz olan bir kadın, Yunanlı askerlerin kendisine, "Gidin Kalliopi, Çünkü yangın çıkacak ve yanacaksınız!" dediğini söylüyordu. Manisa'yı kimin ateşe verdiği bilmiyorum. Türkler mi, yoksa geri çekilen Yunanlılar mı?¹⁵ sorusunun cevabı bilinmesine rağmen, sorulan sorulardandı. Bununla birlikte Yunan ordusu Anadolu'dan ayrılana kadar Trakya dâhil yangın çıkarma tehditlerini sürdürmüşlerdir. Mustafa Kemal Paşa, Yunan ordusunun geri çekilirken Batı Anadolu'da çıkardığı yangınları önlemek için, Türk uçakları vasıtasıyla Yunan askerilerine bildiri dağıtmıştır¹⁶. Yunan ordusunun geri çekilişinde şehir, kasaba ve köyleri ateşe verirken, Yunan komutanların yaptığı zulme göz yummasını 18 Eylül 1922 tarihli Ahenk Gazetesi "Yaptıkları mezalimi zabitleri de itiraf ediyor" diyerek tutsakların ifadelerine yer vermiştir¹⁷.

Diğer yandan, İzmir Yangını'nı birtakım akademisyen çevre, Yunanlıların; yangını başlatmış olma olasılığını, yangından birkaç gün öncesi İzmir'i terk etmiş olması nedeniyle bu olasılığı zayıf bir ihtimal olarak gösterilme eğilimi hâkimdir.

13 Reşat Kasaba, "İzmir 1922: A Port City Unravels", *Modernity and Culture: From The Mediterranean to the Indian Ocean*, New York: Columbia University Press s.209

14 Bkz. George Horton'un kaynak gösterilen eseri "The Blight Of Asia" da "Chapter XIV. The Destruction Of Smyrna" İzmir Yangını'nın Türkler tarafından çıkarıldığını ifade etmiştir. George Horton, *The Blight Of Asia*, The Bobbs-Merrill Company, Indianapolis 1926. Bkz. Clogg, İzmir Yangını'nın Türkler tarafından çıkarıldığını ifade etmiştir. Clogg, a.g.e.,s.99. Bkz. Lysmachos Oeconomos, *The Martyrdom Of Smyrna And Eastern Christendom*, George Allen and Unwin Ltd, London 1922.

15 Erdem, a.g.e.,s.486-487.

16 1-3 Eylül 1922: Sabahın dokuzunda kuzeyden Türk askerleri geldi... Türk uçakları Kemal'in bildirisini attılar. "... Köyleri yakmayın. Yoksa onları esir arkadaşlarınız yeniden inşa edecekler". A.g.e.,s.474.

17 Arıkan, a.g.m., s.129.

Dahası Yangını, Ermeni fanatiklerin çıkardığı ve Türklerin yangını söndürmede isteksiz davrandığı yönündedir¹⁸. Ancak, Halide Edip Adıvar, “*Türkün Ateşle İmtihani*” adlı eserinde Yunanlıların şehri yakmak için her türlü düzeni almış olduklarını açık bir dille ifade etmektedir. Bütün kilise mahzenlerinin ve birçok özel evin birer barut fıçısı haline getirildiği ve yangından sonra buralardan elleri ayakları bağlı Türklere ait cesetlerin çıktığını gözden uzak tutmamak gerekir. “*Rumların can derdine düşmesinden dolayı yangından sorumlu tutulamayacağı*” savı bu anlamda tutarsızlığını korumakla birlikte, Ahenk gazetesi, *İzmir Rum Müdafaa-yı Milliye Teşkilat Cemiyeti*¹⁹ ve Ermeni komitecilerin tertibi olduğu üzerinde durmaktadır²⁰. Burada dördüncü bir ihtimal olarak Rum-Ermeni ortak planı çerçevesinde ortaya konulmuş bir yangın olma ihtimalini de ortaya çıkarmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk’e göre ise, yangının kundakçı bir Ermeni örgütü²¹ tarafından bilerek hazırlanmış olduğunu ve daha Türkler gelmeden, kiliselerde şehri ateşe vermenin kutsal bir görev olduğu yolunda vaazlar verilmiş olduğunu ileri sürmüştür. Ermeni kadınların evlerinde bu amaç için hazırlanmış akaryakıt bulunmuş; kundakçılardan çoğu yakalanmıştır. P.Grescovitch yangını söndürmek için Ermeni mahallesine gittiğinde kendisine kurşun sıkılmış ve ateş çemberine alınmıştır. Ermenilerin ve Türklerin karşılıklı cana kıyma hadisleri münferit biçimde şehirde devam ederken, Ermeni çetelerinin silahları sakladıkları yerin etrafında, (Türk askerlerini bölgeden uzak tutmak maksadıyla), yangın çıkarılmış, şehir itfaiyesinin yetersiz kalması ve kuvvetli bir rüzgârın (imbat) çıkmasıyla şehir bir anda ateş çemberine dönmüştür. İsmet Paşa, oturduğu mahallede su borularının bilerek kesilmiş olması nedeniyle, yangının Yunanlılar tarafından planlandığı kanısındadır. Bir takım kimselerde, yangının, Nurettin Paşa’nın emri olmasa bile, göz yummasıyla çıkarıldığı yönündedir²².

Yangın ile ilgili bu üç yaklaşımın, üçüncüsü olan İzmir’i Türklerin yaktığı yönünde yanlı bir tutum benimseyen İngiliz basını, İzmir Yangını çıktığı günden itibaren bu tutumunu ısrarla ve kanıtlara dayanmadan taraflı biçimde sürdürmüştür. Sistematik ve koordineli yapılan haberlerin ağırlık merkezini oluşturan bu taraflı yaklaşım, hedef yönetimi ekseninde iç ve dış kamuoyunu etkileme ve muhtemel hedeflere ulaşma amacı güttüğü açıktır.

18 Neyzi, *a.g.m.*, s.117. Bkz. Lord Kinross, *a.g.e.*, s.383

19 Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti taklit edilerek, Rumlar tarafından kurulan cemiyet İzmir ve civarında etkinliğini bağımsızlık yönünde sürdürmüş, özellikle 1922’de yoğun bir çaba içerisinde bulunmuşlardır. Bu cemiyete bağlı Yunan subaylar 1922’de İzmir’de “*İzmir Türklerin Eline Düşerse Yakarız*” propagandası ve tehditlerde bulunması manidardır. Arıkan, *a.g.m.*, s.132.

20 *A.g.m.*, s.131-132.

21 Yunanlılar tahrip taburlarını kurmanın yanında, Rum ve Ermeni çetelerinden de yararlanmış. Ermeni Çeteleri içerisinde özellikle Torkum Çetesinin etkinlikleri dikkat çekicidir. Erdem, *a.g.e.*, s.491.

22 Kinross, *a.g.e.*, s.383. Bkz. Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, İstanbul 1968, s.133. Bkz.: Neyzi, *a.g.m.*, s.117-118, Arıkan, *a.g.m.*, s.131.

İzmir Büyük Yangını ve Sonrası İngiliz Basınının Konuya Yaklaşımı

13 Eylül 1922 tarihinde İzmir Yangını Çarşamba günü başlamış ve üç gün sürmüştür²³. Pek çok kaynak, yangının Ermeni mahallesinde başladığı yönündedir. İzmir Sigortaları itfaiyesi şefi Paul Grescovitch raporuna göre, Ermeni mahallesinde yirmi beş yerde birden başlamıştı ve rüzgârında etkisiyle geniş bir alana yayılmıştı. İtfaiye şefi tüm gücüyle yangını söndürmeye uğraşsa da tulumbarlar kullanılmaz hale gelmiş, borular parçalanmıştı. Yunanlıların Aya Tria, Aya Fotini kiliseleriyle bazı özel evlerin altına yerleştirmiş oldukları cephaneye ve dinamitleri patlatmasıyla, korkunç yangın dumanının görüntüsüne bir de korkunç gürültüler eklenmiş, halk rıhtıma panik halinde koşmuştur²⁴.

14 Eylül 1922 tarihli Daily Mail, “İzmir’de Korkunç Sahneler” başlığının altında, Atina’ya ulaşmış, İzmir’in yüksek tabaka sakini Reuters’in muhabirine röportaj veriyor: “Cumartesi sabahı Kemalistler şehre girdiği zaman, bazı süvarilerin geçişinde bir patlama meydana geldiğinden” ve “Patlamanın etkisiyle Türk askerleri çığırından çıktı ve bir silah dükkânı, bazı kurumlar yağmalandı, aynı zamanda el bombasını atan kişinin de bulunamadığından” bahsediyor²⁵. Yangınla ilgili haber veren gazete, Türk askerlerinin üzerine atılan el bombasının, olayın başlangıç noktası olduğuna dikkat çekmiştir.

14 Eylül 1922 tarihli The Yorkshire Post, “Yunan ve Ermeni İdamları” başlığı altında, “İzmir sakinleşiyor. Yağmalama devam eden Ermeni Mahallesi hariç, dükkânlar tekrar açılıyor. Türk subayları kontrolü ele almak çabalarına rağmen pek çok ölüm olayı var... Savaş suçlusu olan Ermeni ve Rumların idamı artıyor. Türk subayları hâlâ, Türkler İzmir’e girdiğinden beri, evlerinden aniden ortaya çıkanları şehirde arıyor. ...Bununla birlikte durum henüz net değil ki şehirde yayılan dedikodular, Ermenilerin, Türkler tarafından yok edilme ile karşılaştıklarıdır. Resmi idamlar hariç, cinayetler haydutların işidir. ... Yardım çalışmaları mükemmel işliyor. Türk personeli, yardım organizasyonlarıyla her türlü işbirliğine yardımcı oluyor: Binbaşı David idaresindeki Amerikan Yardım Kıtası tarafından, 10.000’in üzerindeki mülteci günlük yediriliyor.... Bu sabah Türk Komutan’ın ifade ettiği şudur ki, aslında

23 Arıkan, a.g.m., s.130. İlk yangın İzmir’de 11 ve 12 Eylül günlerinde görülmüş, ancak çabuk söndürülmüştür. 13 Eylül günü saat:12.30’da Ermeni Kilisesine 80 metre mesafedeki bir Ermeni evinde yangın çıkmış bu yangın söndürülmeye çalışılırken Ermeni Kilisesi’de yanmaya başlamıştır. Kilise bahçesine giren İtfaiye, yanan eşya yığınları içinde piyade tüfekleri ve cephaneye de olduğunu görmüştür. Erdem, a.g.e., s.492. Yangın, şehrin Ermeni mahallesinde ortaya çıktı ve güçlü bir rüzgârın etkisiyle hızlı biçimde yayıldı. Michels Tusan, *Smyrna’s Ashes: Humanitarianism, Genocide, and The Birth of the Middle East*, University of California Press, London 2012, s. 144. Çarşamba sabahının henüz erken saatlerinde bile itfaiyeciler birkaç yangın çağrısı almışlardır. Şimdi saat 10.30’da Ermeni mahallesindeki Suyanı sokağında yeni bir yangın çıktığı bildirilmiştir. Giles Milton, *Kayıp Cennet Smyrna 1922 Hoşgörür Kentinin Yıkılışı*, Yay. Yön. Tufan Erbarıştrın, Şenocak Yay., Mart 2009 İzmir, s.199.

24 Arıkan, a.g.m., s.130.

25 Daily Mail, 14 Eylül 1922.

20 mil genişliğinde 200 mil derinliğinde bir alanı Yunanlılar harabeye çevirdi ve bu alan dışında ki yerleri de yaktı. Türk yetkililer, Rum mültecilerin bu bölgelerde ki evlerine geri dönmesini mümkün görmüyor. Bununla birlikte Türk komutan, yardım komitesinin önereceği her yere, onların taşınmasına yardım edeceğine söz verdi"²⁶. 15 Eylül 1922 tarihli The Yorkshire Post, "İzmir'de Büyük Yangın" başlığı altında Reuters ajansına dayandırarak verdiği haberde İzmir'de, Türklerin, Ermenilere karşı misilleme başlattığı yönündeki haberlerin elde yeterince kanıt olmamasından dolayı doğrulanamadığını belirtmiştir. Londra'dan alınan haberlere göre, yarım milyonu bulan İzmir'de ki mültecilerin, çoğu çocuk ve kadın, en iyi barınabilecekleri yakın yerlere nakillerinin yapılacağı ve bunu Disposal Board yetkisi altında British/Amerikan/İnternational Red Cross (Kızıl Haç) tıbbi ve diğer ihtiyaçların yürütüleceğinden bahsediyor. The Messageries Maritime Ship Lamartine, çoğunluğu çocuk ve sivil olan 150 mülteci ile İzmir'den Pire'ye 15 Eylül'de ulaştığını bildiriyor. İlaveten bir Yunan mülteci-gazetecinin Reuters'e verdiği demeci değerlendiren gazete, Türk Askerinin mültecileri erkek ve kadın olarak ayırdıklarını, erkekleri Çiğli köyüne gönderildiklerini belirtiyor²⁷.

15 Eylül 1922 tarihli Daily Mail, "Mustafa Kemal'in Şartları" başlığı ile duyurduğu haberin altında, "Mustafa Kemal Paşa, İzmir'deki bir röportajında, Türkiye, İstanbul, Trakya ve Edirne'yi istiyor" diyor ve "Kapitülasyonları Hiçbir Suretle Tanımayacaklarını" bildiriyor. Bu haberlerin hemen alt başlıklarında İzmir Yangını ele alınıyor. "Ölümlerle Yüz Yüze Gelme" başlığı altında "İzmir, Perşembe günü- Yangın hala şiddetli bir biçimde yayılıyor. Hayatta kalanların durumu vahimdir. Muhtemelen 100.000 kişi açlıktan ölme tehlikesi içindedir. Reuters'e göre; Londra'dan alınan, yarı resmi bir Yunan telgrafta, Hükümetin, Anadolu kıyılarındaki yaklaşık yarım milyon Hıristiyan mülteciyi kurtarmak için güçlü devletlerden gemiler göndermesini rica etti. Chicago Tribune (Paris Baskısı) İzmir'deki yangında 60.000 Rum ve Ermeni'nin evsiz kaldığını ifade etti.²⁸ "Yıkım" başlığı altında aynı gazete haberinde "zararın yirmi milyon sterlin olduğu tahmin edildiğini ifade ediyor.²⁹" Daily Mail verdiği haberde yangının şiddeti üzerinden rakamsal verilerle ekonomik kayba dikkat çekerken, felaketin insani boyutunun ne kadar acı sonuçlara gebe olduğunu göstermektedir.

15 Eylül 1922 The Citizen, "İzmir Yanıyor" başlığı altında haberine, bin civarında kişinin öldüğünü, altı bin Hıristiyan'ın evsiz kaldığını bildiriyor. Reuter'in, Perşembe gününe ait Roma kaynaklı haberinde, öğleden sonra İzmir'de korkunç bir yangın'ın çıktığını bildiriyor. Rum ve Ermeni mahallelerinin yok olduğundan bahsettikten sonra yangının yayılarak devam ettiğini ve yerleşimcilerin panik halinde limanda bekleyen İtalyan gemilerine binmek için çabaladığını bildiriyor. Chicago Tribune'in Paris baskısına

26 The Yorkshire Post, 14 Eylül 1922.

27 The Yorkshire Post, 15 Eylül 1922.

28 Daily Mail, 15 Eylül 1922.

29 Daily Mail ,15 Eylül 1922.

kaynaklık eden Atina'dan alınan haberin başlığında “Şehrin Batı Yakası Bitti” diyor ve 60.000 Rum ve Ermeni'nin evsiz kaldığını bildiriyor. Reuter kaynaklı olarak da 20.000.000 sterlin maddi zararın olduğunu ifade ediyor. “Yangın Şiddetli Biçimde Yayılıyor” başlığı altında yer verilen haberde, London Evening News'e dayandırdığı haberin kaynağı olarak, Daily Mail'in İzmir muhabiri G.Ward Price, hayatta kalanlarının durumunun umutsuz olduğunu, kaba bir tahminle 100.000 insanın ölüm ve açlık tehlikesi ile karşılaştığını ve Türklerin, yangını Ermenilerin başlattığından bahsediyor. Haberin ayrıntılarında, İtalyan savaş gemisine İtalyan yerleşimcilerin, İngiliz donanmasına ait gemilere, İzmir'de bulunan İngiliz kolonisiyle birlikte yerli (Rum, Ermeni) yerleşimcilerin alındığını bildirmekle birlikte (Malta kaynaklı), Amerikan Destroyeri Simsons ile Amerikalı ve bazı mültecilerin Atina'ya ulaştığını yazmaktadır (Perşembe-Reuter'den alınan haberin kaynağı Atina-yarı resmi Yunanistan kaynaklı olduğu bildirilmiş). “Önemli Benzin Kutuları” başlığı altında Amerikan Kız Koleji baş idarecisi Bayan Mills'e dayanılarak bildirdikleri haberde, bir subay ya da astsubayın elinde benzin kutuları ile bir eve girdiğini sonrasında da alevlerin şehrin çeşitli noktalarında ortaya çıktığını, ilaveten tüm öğrencilerin Türkler tarafından kaçırıldığını söylemiştir. Reuter'e dayanılarak verilen haberde, “İngilizlerin Cinayeti Bildirildi” başlığı altında Atina merkezli haberde, bir Amerikan destroyer'in konsolosluk personeli ve diğer Amerikalılarla Pire'ye ulaştığını bildirmiştir. Türklerin İngiliz konsolosluga girdiğini, İngilizleri öldürdüğünü (posta müdürü Wilkinson ve bazı İngilizler), İngiliz konsolosu Sir Harry Lamp'in savaş gemisine binerek kaçtığını yazmışlardır³⁰. The Derby Daily Telegraph 15 Eylül 1922 tarihli haberinde “İzmir Yok Oldu” başlığını atmış ve The Citizen'ın yapmış olduğu haberlerin hemen hemen benzerini tekrar etmiştir³¹. Evening Telegraph and Post 15 Eylül 1922 tarihli “Ateş ve Deniz Arasında” başlığını atarak aynı haberleri vermiştir³². 15 Eylül 1922 tarihinde genel olarak bu haberlerin benzer olmasının nedeni Reuters kaynaklı olmasındandır. Haberlerin odak noktası, Hıristiyan mültecilerin İngiliz donanması tarafından kurtarılmasının yanı sıra bazı İngilizlerin (posta müdürü) Türkler tarafından öldürülmesi gibi kışkırtıcı haberlerin hemen devamında, Türk askerlerinin yangını başlattığı yönünde hedef saptırıcı, imalı haberlerin yapılarak kamuoyu oluşturulması sağlanmaya çalışılıyor.

15 Eylül 1922 tarihli The Western Morning News and Mercury, “Türkiye Türklerindir” başlığını atıyor. Mustafa Kemal Paşa ile yapılan röportajın ayrıntısında “Katliam Yok” başlığı altında İzmir'de yaşananları haber yapan gazete, gördüğünüz gibi katliam yoktur, 450 km'lik bir yürüyüşten sonra şehre giren askerlerin ailesi ve akrabalarının öldürüldüğünü gördükten sonra, öyle yağma ve ölüm olayları yapmasının kaçınılmaz olduğunu ama katliamın olmadığını bildirirken, düzenin sağlandığını ifade etmiştir. İki Amerikan

30 The Citizen, 15 Eylül 1922.

31 Derby Daily Telegraph, 15 Eylül 1922.

32 Evening Telegraph and Post, 15 Eylül 1922.

gemisinin limanda yük boşaltıp-aldığını ve İzmir’de dükkânlarının açıldığını, kontrolün sağlandığını da ifade etmiştir³³.

16 Eylül 1922 tarihli Western Daily Press, “Boğazlardan Çek Elini” adlı başlığın altında, boğazların tarafsız olması konusunu haber yapmış, müteakiben “İzmir Yangını ve Katliam” başlığını sayfasına taşımıştır. “İzmir Yanarken” başlığı altında şu konuların altını çizmiştir; “İzmir en son ki haberlerin ortaya koyduğu eski şehir yangın ile tamamıyla harap oldu. Şehrin batı kısmı yangından en fazla acı çeken yeridir.... Yunanlılar propaganda sanatında her zaman başarılılardır. İleri sürülen bir ifade, Türkler katliamın kanıtlarını saklamak için şehri kasıtlı olarak yaktı. Öyle ifadeleri son derece ihtiyatla karşılamak gereklidir.³⁴” ve “Gerçekten de, Türklerin İzmir’i harabeye çevirme nedeni yoktur. Liman (İzmir), onlar için şimdi tarafsızlaştırılmış olan İstanbul’dan bile daha önemlidir.³⁵” Henüz yangından üç gün geçmesine rağmen, dünya kamuoyunda ve özelde İngiliz basının da oluşan “Türklerin İzmir’de yangın çıkardığı” dedikodularının olduğu açıktır. Bunun üzerine gazete olaya ihtiyatla yaklaşmış ve öyle anlaşılıyor ki yangını Türklerin çıkardığı dedikodusunun Yunanlılar tarafından ortaya atıldığına isnat eder bir tavırla, gazete Yunanlıların propaganda konusunda uzman olduğunu, bu sebeple yeterli kanıtların beklenmesini ve dedikodulara ihtiyatla bakılmasının altını çiziyor. Yine aynı gazete aksini ispatlama gereğini çok yerinde bir mantığa dayandırıyor ve ekliyor İzmir, Türkler için tarafsız ve işgal altında bulunan İstanbul’dan dahi daha önemli bir liman kenti olmasından kaynaklandığını belirtiyor ve mantıklı bir çıkarsamayla, kurtarılmış olan İzmir’in Türkler tarafından yakılmasının ihtimal dışında olduğunu ima ediyor.

16 Eylül 1922 tarihli The Western Morning News and Mercury, “Türkler İzmir’i Yaktı” başlıklı haberinde, Ermenilerin tamamının katledildiğini, Türk kundakçıların yangını başlattığını, şehrin üçte ikisinin yandığını haber yapmıştır. Tüm Amerikan vatandaşının güvenlikte olduğu ve Paradise Koleji öğrenci ve öğretmen personelin, Amerikan gemisi Winona’ya alınarak Atina’ya ulaştığını bildirmiştir. Destroyer Edsall, 600 mülteci³⁶ ile (çoğunluğu Rum ve Ermeni) Selanik’e 15 Eylül’de ayrıldığını, ilaveten Rum, Ermeni ve yabancılardan oluşan 1000’den fazla kişinin ayrıldığını bildirmiştir. Mültecilerin olabildiğince hızlı diğer yerlere taşındığını ve yangının kaynağı ile ilgili bir şüphenin kalmadığını

33 The Western Morning News and Mercury, 15 Eylül 1922.

34 Western Daily Press, 16 Eylül 1922.

35 Western Daily Press, 16 Eylül 1922.

36 İzmir Yangını ve hemen öncesinde, Eylül ayı içerisinde, Türklerin İzmir’e ilerleyişiyle birlikte Mülteci konusunda çeşitli sayılar telaffuz edilmiştir. Gazetecilerin tahmini 50.000 mülteci olduğu yönünde, Birleşik Devletler resmi kaynaklarına göre; Eylül’ün ilk haftası 150.000, 13 Eylül ile bu sayı 300.000’e ulaşmıştır. Harry Powell, ESDALL ABD Destroyer’i komutanı, Osmanlı Yüksek Komiseri Amiral Mark L. Bristol’e sunduğu raporda 1 Ekim’e kadar İzmir’den Atina’ya, Selanik’e, Midilli’ye, Kios’a ve Samos’a nakledilenlerin sayısını 213.480, 21.000 İngiliz, Fransız, İtalyan asıllı, (gayri Müslimlerin çoğunluğu Rum) olarak bildirmiştir. İzmir ve çevresindeki köylerde saklanan ve kaçanların sayısı eklenince 231.480 olduğu tahmin edilmiştir. Biray Kolluoğlu Kirli, “Forgetting The Smyrna Fire”, History Workshop Journal, Issue 60, Autumn 2005, pp.25-44 (Article), Published By Oxford University Press, p.31.

bir Amerikan kolej enstitüsü personeline dayandırarak verirken, Türk askerinin yangını çıkardığını söylüyor. Kanıt olarak da Yunan ordusunun geri çekilirken verdiği zarardan dolayı olduğunu ifade ediyor. Selanik, Atina ve Pire’de mülteci kamplarının bulunduğunu, “*Resmi Doğrulama*” başlığı altında verilen haberde, hükümete basın yoluyla ulaşan haberlerden kesin olarak kundakçı bir Türk karakteri çizilirken, yangının Türkler tarafından çıkarıldığı ifade ediliyor. 500-600 İngiliz’in Malta’ya taşındığını ve şüpheye yer bırakmayacak şekilde yangını Türklerin kasıtlı olarak Ermeni mahallesinde Ermenileri öldürmek maksatlı çıkardıklarını haber yapıyor. “*İngiliz Tabiiyetliler Öldürüldü*” başlıklı haber de ise, Per Press Association kaynaklı –Atina Perşembe gece- haberinde Amerikan Konsolosu ve diğer Amerikalıların Pire’ye ulaştığını, İngiliz postane müdürü Wilkinson, Messr, Greenwith ve Wittel (?Whittals) öldüğünü bildirmiştir³⁷.

16 Eylül 1922 tarihli Courier Gazetesi, “*İngiltere, Kemal’i Uyarıyor*” adlı başlığın altında o dönemde “*mezarlık krizi*” olarak adlandırılan ve boğazların tarafsız kalması ve askerden arındırılmış olarak tarafsızlığının devamı noktasında İngiltere kabinesinin kararlılığını ve özellikle Fransa ile anlaşıldığını, İtalya’nın da bu konuda desteğini ilettikten sonra “*Büyük İzmir Yangınında Bin Kişi Öldü*” başlığını atıyor. Haberin devamında “*İzmir Şehri Korkunç Bir Son İle Karşılaştı*” başlığının altında şehrin tahrip olduğunu, Amerika ve Fransız konsolosluklarının da yok olduğunu belirttikten sonra, İzmir şehrinden alınan en son ki haberlerde şehrin, özellikle yabancı mahallesi olarak bilinen batı kısmının harap olduğunu bildirmektedir. Haberin devamında “*Yunanlılar, Türklerin kasıtlı olarak şehirde ki katliamı gizlemek maksadıyla şehri yaktığını ileri süren bir demeç yayınladığını*” bildiriyor. “*İngiliz hükümeti yangın hakkında haberler aldı. Olayın kanıtı, kundakçı olarak Türkleri işaret ediyor. Şimdilik İngilizler hakkında ölümlü bir olay yok ama hemen hemen 500-600 Maltalı şehirden ayrıldı. Görünüşe bakılırsa, Türkler, Ermeni mahallesini kuşattı ve Ermeniler öldü.*” ifadelerine yer veriyor. “*Geçen gece alınan bilgilere göre, yangın Ermeni ve Rum mahalleler de patlak verdi ve hızla yayıldı. Tüm liman kötü sonla karşılaştı. Bin kişinin üzerinde ölü olduğu rapor edildi. Halk paniğe kapılmış bir vaziyette denize doğru koştu, kaçmaktan başka çare yoktu. Müttefik gemileri mültecileri kurtarmak için, limana doğru aceleyle hareket etti ama büyük bir kısmı karaya oturdu. Ege Denizi adaları kaçan insanlarla doldu.*” ifadelerine yer vermiştir³⁸. Gazete, Yunanlıların demecini temel teşkil alarak, Türklerin katliamı örtmek için kasıtlı olarak yangını çıkardığını bildirmiştir. İngiliz hükümeti, şehirden alınan haberlere dayanarak, olayın kanıtı olarak kundakçılık faaliyeti ile suçladığı Türkleri olayın faili olarak gösteriyor.

16 Eylül 1922 tarihli The Yorkshire Post, “*İzmir Yıkımı*” başlıklı yazısında, “*Yangın Türkler tarafından başlatıldı*” diyor ve İzmir’in üçte ikisinin kül olduğunu, 300.000’den fazla insanın evsiz kaldığını, 40.000.000 sterlin zarar olduğunu belirtiyor. Yangının kaynağı konusunda şüpheye yer bırakmayacak şekilde

37 The Western Morning News and Mercury, 16 Eylül 1922.

38 Courier Gazetesi, 16 Eylül 1922.

Türk askerleri tarafından çıkarıldığını belirten gazete, kanıt olarak Amerikan personelin ve Collegiate İnstitute'yi gösteriyor ve elinde meşale olan Türk askerleri tarafından yangının çıkarıldığını belirtiyor. Mültecilerin durumuna değinen gazete, mültecilerin yiyecek şartlarının kötü olduğuna ve Amerikan organizasyonlarının durum hakkında elinden gelenin en iyisini yapmaya çalıştığını ama yetersiz olduğunu vurguluyor. Gerçeğin (kötü şartların-yiyecek ve ilaç) Selanik, Atina ve Pire kamplarında da aynı olduğunu belirtiyor. Mültecilerin büyük bir kısmı Amerikan destroyeri Simpson tarafından Pire'ye nakledildiğini ve İngiliz vatandaşların çoğunluğu ise, konsolos da dâhil, birkaç gün önce Kıbrıs ve Malta'ya nakledildiklerini yazıyor. 200.000 Rum'un, Kemalist Ordu İzmir'e ulaşmadan önce kaçtığını ve acınacak halde olduğunu belirtiyor. İngiltere konsolosu, Sir Harry Lamp, pek çok katliam ve cinayet olduğunu belirtiyor ve çok az İngiliz vatandaşının yaralı olduğunu da ekliyor. Reuters'in telgrafına dayandırılarak verilen kişisel bir görüşte, müttefik savaş gemilerinin, Hıristiyanlara gereken yardımı sağlamak için çaba göstermediğinden yakınıyor. Fransız ve İtalyan vatandaşların, yangına kadar İzmir'de kaldığını belirtiyor. Perşembe günü Atina kaynaklı haberini de ekleyen gazete, güvenilir kaynak olarak gösterdiği Amerikan vatandaşları ve Amerikan Konsolosu Bay Horton ve ailesinin, Simpson destroyeri ile nakledildiğini ve katliamlara tanıklık ettiğini belirtiyor. Ayrıca Bayan Mills, Amerikan Kız Kolejinin müdiresi, bir subay ya da astsubay'ın elindeki benzin kutusu ile şehirde yangını başlattığını, Ermeni, Rum ve Avrupalıların yaşadığı mahallelerin yandığını hatta Türklerin yoğun yaşadığı Basmane semtine dahi yangının sıçradığını yazıyor. Fransız ve Amerikan şirket isimleri verilerek, yangın felaketi sonucunda bu şirketlerin yok olduğunu yazıyor. Özellikle Amerikan sigara şirketleri ve büyük yiyecek sağlama şirketlerinin yok olması, açlık sorununu ortaya çıkardığını belirtiyor. Gazete "Resmi Bilgi", "Ermeni Katliamı: Kaçanların Hikâyeleri" başlığında verdiği bilgiler dikkat çekicidir. İngiliz Hükümetine ulaşan haberlerin, dikkat çekici biçimde, ayrıntılı olmamasına rağmen ve doğrudan kanıt olmamasına rağmen, yangının kundaklama olduğu yönünde görüş bildiriyor. Yeterli veri olmamasına rağmen, 500-600 İngiliz vatandaşı, çoğunlukla Malta'ya nakledildiklerini belirtiyor. Türkler tarafından yapılan katliam raporlarına göre, yabancı yetkililer, şüpheye yer bırakmayacak şekilde, Ermeni mahallesinin kuşatıldığını ve Ermenilerin öldürüldüklerini belirtiyor ama buna göre ele ulaşan bilginin olmadığını da ekliyor. Associated Press İzmir muhbirine dayandırdığı haberinde (Malta Cuma günü), "Ben İngiliz Hastane gemisi Maine ile ayrıldım" diye başlayan sözlerine,... Yunan Ordusu geri çekilirken, hayli kınanması gereken bir davranış olarak, kasaba ve köyleri yaktığını, bu durumunda Hıristiyanları zor durumda bıraktığına dikkat çekiyor. İlaveten muhabir, İzmir'den ayrılırken Rum mültecilerin el fenerleri ile liman'da toplandığını ifade ettikten sonra Maine, İngiliz Hastane gemisinde, 407 mülteci olduğunu bunların 270'i İngiliz (81 Maltalı) (İngiliz Konsolosunun eşi Lamp ve kızı Lamp da dâhil), geri kalanının Fransız, Rum ve diğerleri olduğunu haber yapıyor. Borsa şirketinin göndermiş olduğu telgrafa göre;

Midilli adasına ulaşan yolcular, İzmir’de terör havasının hüküm sürdüğünü, Yunanlılara hizmet etmekle suçlanan birçok Türk yetkilinin, hükümet binaları önünde asıldığını belirtmişlerdir. Gazetenin “Akdeniz Filosu’nun Hareketleri” başlıklı haberinde, Bavarian Vapurunun 750 mülteci, çoğunluğu Maltalı ile Malta’ya gitmek üzere İzmir’den ayrıldığını ve Antioch, 200 İngiliz ve Kıbrıslı mülteci ile 14 Eylül’de Kıbrıs’a gitmek üzere İzmir’den ayrıldığını yazıyordu³⁹. İngiliz basınının 16 Eylül tarihli haberlerin odağı, Türklerin yangını asker vasıtasıyla Ermeni mahallesinde kasıtlı biçimde çıkardığı yönündeki savın kabul görmesi yönünde eğilimin devam ettiği anlaşılmaktadır. Buna ilaveten, sayılardaki tutarsızlık hemen dikkat çekmektedir, bir gün önceki haberlerde ekonomik zararın 20.000.000 sterlin olarak ifade edilmesine karşın, 16 Eylül’de ikiye katlanarak 40.000.000 sterline ulaşmış olması ve Hıristiyan ahalinin mülteci sayısı 60.000 olarak ifade edilirken, bir gün sonra beş katına tekâmül eden 300.000 sayısı verilerek, yönetime kızgın İngiliz kamuoyu basın yoluyla manipüle edilirken, İngiliz ve batı kamuoyunun dikkati başka yöne çekiliyor. Sadece İngiliz kamuoyu değil, Hıristiyan batı dünyasının da dikkatini çeken bu yangın ile Anadolu’da Türklere karşı İngiliz-Yunan başarısızlığı yumuşatılmaya çalışılmış, aynı zamanda Hıristiyan dünyasında “Rum ve Ermeniler” mazlum gösterilerek, İngiltere’nin neden aslında Anadolu’da olduğunu ispata girişen kamufleli bir kurtarıcı profili çizilmiştir.

17 Eylül 1922 tarihli New York Times (ABD), 16 Eylül 1922 Associated Press (ABD) kaynaklı, “İzmir’de Sadece Kalıntılar Kaldı” başlıklı habere göre; “Malta vasıtasıyla Sunday Express’in bir telgrafına göre, İzmir’de bir mahallede toplanan Kemalist güçler, cumartesi sabahı müttefik gemi müfrezelerinin karaya çıkma girişimini engelledi. Telgraf, Yunan Savaş gemisi Kilkos, İzmir’in Türk mahallesini bombaladı, dedi. ⁴⁰ ifadelerine yer verirken mültecilerin sayısını 200.000, insan kayıplarını da iki bin civarında belirtmiş ve ticari kayıplara yer vermiştir. Ayrıca yangında Belçika, Norveç ve İspanya konsoloslukları hariç diğer konsollukların yandığını belirtmiştir. Yine, “Türkler Makineli Silahlar Mı Kullandı?” başlıklı yazısının alıntısını The London Times’a gönderilen bir telgrafa dayandırmıştır. Kaynak olarak ise İzmir’de yayın yapan Kosmos Gazetesinin editörü M. Lasaris’in bildirdiği, İstanbul’a ulaşan bir telgrafa dayandırmıştır. “M. Lasaris, görünüşte Midilli Adasında güvende, dün öğleden sonra 5.30’da ondan alınan habere göre; Bu sabah İngiliz ve Amerikalılara da içeren yeni mülteciler İzmir’den buraya geldiler. Onların söylediği, Türkler köşe başlarında makineli silah kullanıyor, ayırım gözetmeden öldürüyorlar” diye bildiriyordu⁴¹. Görüldüğü üzere Amerikan basını haberlerini İngiliz basınına dayandırıyor, İngiliz basını da haberlerini genel olarak Yunan gazetecilerine dayandırmaktadır. Bu nokta da Amerikan basınında, İzmir Yangınının çıkış şekli ve kimin tarafından çıkarıldığı noktasında henüz haberler olmamakla birlikte, Yunan kaynaklı haberlere dayandırılan batı basını (özelde

39 The Yorkshire Post, 16 Eylül 1922.

40 The New York Times, 17 Eylül 1922 (16 Eylül 1922, Associated Press kaynaklı haber)

41 The New York Times, 17 Eylül 1922 (16 Eylül 1922, Kosmos Newspaper kaynaklı haber)

İngiliz basını) Türkleri suçlayıcı haberler yapıyorlardı. Bu haberlerin özünde “Kemalist” diye nitelendirdikleri Mustafa Kemal’in askerlerini ve genel anlamda Türk Milletinin, Hıristiyan (Rum ve Ermeni) nüfusun öldürüldüğü noktasında haberler yaparak kamuoyu oluşturuyorlardı. Aynı gün New York Times’ın, The Chicago Tribune Co.’nun İskenderiye vasıtasıyla ulaştırdığı habere göre “Mülteciler Arasında Veba Patlak Verdi” başlığıyla duyurduğu haberin devamında tifüs salgının ortaya çıktığını bildiriliyor. 16 Eylül 1922 tarihli Associated Press kaynaklı haberinde ise, “İzmir’deki Büyük Yangında 2000 kişinin üzerinde kişi öldürüldü. 2500 bina yıkıldı ve tüm Amerikan malvarlığı yok oldu. 200.000 evsiz ve 100.000.000 dolar zarara neden olan yıkım, 1917 Selanik Yangınından daha fazla zarar veren boyuttur.”⁴² diye bildiriyordu. Aslında bu haberin dikkat çekici en önemli hususunun bir kıyaslama yapmış olmasıdır. Osmanlı Devletinin, Balkan Savaşlarının sonucunda Balkanlardaki siyasi varlığı son bulurken, geride kalan Türk nüfus çeşitli bahanelerle göç ettirilmiştir. 1917 Selanik Yangını sonucunda da etnik ve dini gruplar⁴³ bağlı olduğu anavatanlarına göç etmiştir. Bu noktada bu haberin 1917 Selanik Yangını ile bir kıyaslama yapması, gazetenin Türklerin Rumları göçe zorlama amacıyla bir “misilleme yapıldığının” üstü kapalı bir iması olarak değerlendirilmelidir.

17 Eylül 1922 tarihli The Sunday Post, “İzmir’de Korkunç Katliam” başlıklı haberin alt başlığında “100.000 İnsan Öldü: İngilizler Acımasızca Öldürüldü” diyor. Haberin ayrıntısında, pek çok İngiliz ve yetkili kişinin acımasızca öldürüldüğünü ve Rum ve Ermeni piskoposların çarmıha gerildiğini, çoğunluğu Rum ve Ermeni yüz binlerce kişinin öldürüldüğünü haber yapmıştır. Her ne olursa olsun İngiliz Donanmasının Boğazları tutma emri verdiğini⁴⁴, ifade ettiği başlığın altında, kamuoyunda infiale yol açacak abartılı haberlerin yer alması, taraflı gazeteciliğin en açık göstergesidir ki, pek çok İngiliz’in öldürüldüğü ve yüz binleri aşan ölümlerin olduğu, ayrıca Rum ve Ermeni piskoposların çarmıha gerilerek öldürüldüğü haberleri, gerçeklikten uzak, kanıtsız ve mesnetsiz haberlerdir. Dezenformasyon niteliğindeki ve stratejik hedefler üzerine odaklanmış bu haberlerin, Batı kamuoyu, İngiliz halkı ve Hıristiyan câmia üzerinde yaratacağı infial etkisi göz ardı edilmemelidir.

18 Eylül 1922 tarihli Daily Mail, “Kabine ve Yakın Doğu Ölümleri” başlıklı haberinin alt başlığında “Mustafa Kemal’in Tuhaf İstekleri” başlığını atmıştır. İzmir yangını ile ilgili verdiği haberde “Türk gaddarlıklarının dehşet veren hikâyeleri, İzmir’den gelen mülteciler tarafından ifade edildi. Bir habere göre, hem

42 The New York Times, 17 Eylül 1922 (16 Eylül 1922, Associated Press ve The Chicago Tribune Co. kaynaklı haber)

43 Ch.K.Papastathis, E.A.Hekimoglou “Great of Fire Thessaloniki (1917)” isimli kitabında, Yangın, Selanik’in kozmopolitan (Yahudiler, Batlılar, Türkler ve diğer Balkan yerleşimciler) yapısının aşamalı bir biçimde yok oluşunu hedefleyen bir dönüm noktası olduğunu ve şehirde yaşayan bu yapının etnik anavatanlarına göç etmeye başladığını yazmıştır. Ch.K.Papastathis, E.A.Hekimoglou, *The Great Fire of Thessaloniki 1917*, By Printing House S.A.For E.N.Manos Ltd., Thessaloniki 2010, s.16.

44 The Sunday Post, 17 Eylül 1922.

yangın hem de katliam ile 100.000 Hıristiyan öldü.⁴⁵” ifadesine yer vermiştir. İzmir yangının başladığı günden itibaren İngiliz basını taraflı yayını “*Hıristiyanlar Öldürülüyor*”, “*Türkler Yangını Başlattı*” şeklinde, abartı içeren rakamlarla taraflı ifadelerin altı çiziliyordu. İzmir Yangını ile ilgili haberlerin, üst başlığında genellikle boğazlar (tarafsızlığı ve Müttefik güçlerin elinde kalması) konusu ve İngilizlerin (İtalyan, Fransız, İtalya hatta Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda’dan) destek toplama çabaları dile getiriliyordu. İngiltere’nin, Türkiye’yi tehdit eden tutumlara girmesi, Türkiye’yi köşeye sıkıştırmak amacıyla, (basın yoluyla yapılan) haberlerin ne kadar taraflı olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir⁴⁶. Gazetenin haber yaptığı bir başka konuda, Londra basınının desteği, yeni bir savaşı göze alması konusunda kararlılığını ortaya koyması gerektiğini dile getiren Pall Mall gazetesinin haberi ve yeni bir savaşın durdurulması konusunda ortaya konan realist görüşü yansıtan Evening News gazetesinin haberidir. “*Londra Basını Yorumları*” başlığında ise “*Pall Mall Gazette’ye göre, ... Müttefikler, Türklere boğazların serbestliği müdahalesine karşı azimli olduğunu gösterirse, Türkler, ne bir varlık ne de bir gayret içerisinde maceralara atılmayacaktır*” ifadesine yer verirken, Evening News, İngiltere’nin yeni bir savaş için parasının olmadığını, İtalya ve Fransa’nın da savaş istemediğini, gazetenin “*Bu Yeni Savaş Durdurun*” başlıklı makalesine atıfta bulunarak bildiriyor⁴⁷. Daily Mail’in aynı gün “*Kızlar Öldürüldü*” başlığı altında bir başka habere yer veriyordu. Bu haber, İngiliz basınının ne kadar taraflı ve komplo teorilerine yatkınlığını göstermesi açısından çok çarpıcıdır. “*Hıristiyanlar İzmir Kilisesinde Ölülerini Gömdü*” başlığı altında Atina-Cumartesi kaynaklı haberde “*Türklerin ilk iki gün hareketsiz kalmalarının nedeni rüzgârın yönünün, Türk mahallesini de kapsamamasından dolayı, muhtemelen şimdi ortaya çıkıyor ama üçüncü gün kasıtlı olarak yangın çıkarıldı.*” ifadesiyle Türklerin, yangını, rüzgârın yön değiştirmesiyle (doğudan batıya doğru) kasıtlı olarak çıkardığını, ilk iki gün Türklerin bunun için beklediğini ifade ediyor. Haber Times muhabirine dayandırdığı şu ifadelerle devam ediyor; İzmir Amerikan Koleji baş müdürü Bayan Mills’in tanıklığı, diğer Amerikalılar tarafından doğrulandığını söylüyor ve “*Türk askerleri önceden yağmalanmış ve terk edilmiş evlere benzin ile ıslatılmış çaputlarla eve girerken gördüm ve daha sonra bir alev ortaya çıktığı görüldü*” diye ifade ediyor⁴⁸. Atina kaynaklı bu haber, komplo teorileriyle ifade edildikten sonra, doğruluğunun bir Amerikan Koleji müdürü

45 *Daily Mail*, 18 Eylül 1922.

46 “ Hem Avustralya hem Yeni Zelanda, Büyük Britanya, Fransa, İtalya, Yunanlılar, Türkler, Yugoslavlar ve Rumenlerin yer aldığı milletlerle alakalı bir toplantıya kadar İstanbul çevresinde ki tarafsız bölgenin sürdürülmesi ve Çanakkale boğazının serbestliği savunmak için asker gönderilmesi teklifini kabul ettiğini telgrafla bildirdi”. “*Yeni Zelandalılar Hazır*”, “*Kanada Hava Kuvvetlerini Gönderecek*” haberi ve başlıkları ile İstanbul bölgesinin tarafsızlığının devamı ve boğazların (Çanakkale ve İstanbul) serbestliği konusunda basın yoluyla yapılan baskılar Daily Mail’de yer almıştır. *Daily Mail*, 18 Eylül 1922. Yine “*İngiliz Amiralin Uyarısı*” başlığıyla, “*Rahatsızlık devam ederse Türk mahalleleri bombalanır.*” “*Hıristiyanlar aklıktan ölüyor*” *Daily Mail*, 15 Eylül 1922 (Atina kaynaklı Reuter’e dayandırılan haber).

47 *Daily Mail*, 18 Eylül 1922.

48 *Daily Mail*, 18 Eylül 1922.

ve diğer Amerikalılar (kim oldukları belirtilmemiş) ile desteklenmesi, buna ilaveten başlıkların “Kızlar Öldürüldü”, “Hıristiyanlar İzmir Kilisesinde Ölülerini Gömdü” ifadeleriyle verilmesi manidardır. Gazetenin masa başı ürettiği habere ismi verilmeyen bazı ABD vatandaşlarına dayandırarak gerçeklik kazandırmaya çalıştığı ve sözde “Türklerin şehri yakmak” için birkaç gün beklemelerinin sebebini rüzgârın yön değiştirmesini beklemelerine bağlaması, bu haberin habercilik tarihinde doruk noktasına ulaştırmıştır.

18 Eylül 1922 The Western Morning News and Mercury, “İzmir’i Kim Yaktı?” başlığıyla bildirdiği haberinde, “Rumlar ve Ermeniler Tutuklandı”⁴⁹, “Sözde İtiraf” alt başlıklarında, Reuter’e dayandırdığı haberini, Adana’dan 14 Eylül tarihli bir telgrafa göre, İzmir’de Türk yetkililer, şehirdeki yangını başlattığını itiraf eden bazı Rum ve Ermenileri tutukladığını bildirmiştir. “Fransız Önerisi” başlığı altında, Adana kaynaklı bir telgrafa göre, “Kemalistler, kötü niyetli Rum nüfusun İzmir’de ki kalıntıları, yangının yayılmasına neden olmuştur” ifadesine yer verirken, Türk askeri yetkililerin, İzmir’de ki mültecileri, iç tarafa transfer edildiğini bildirmiştir. Reuter kaynaklı, “İzmir felaketinden bahsederken Echo De Paris, Neden Türkler ele geçirdikleri bir şehri yok etsin...?” diye gerçekçi bir soru sorarken, kanıtın olmadığını, Rumlara hiçbir şekilde suçlama yapılmadığının, Rumların şehri boşaltmak zorunda kalırsa, düşmanlarına sadece bir kalıntı bırakacağıının altını çiziyor⁵⁰. Yangın başladığında, Amerikan Konsolos General Horton ve tüm konsolosluk üyelerinin sığındığını ifade etmiştir⁵¹. Fransız gazeteciliğinin tam da “akıl yolu birdir” diyebileceğimiz soruyu, olayın sıcaklığının devam ettiği dönemde sormuş olması çok anlamlıdır. Türklerin şehri yaktığına dair kanıtın olmadığını, Rumların hiçbir suçlama ile karşılaşmamalarını, olay öncesi süreçte şehri boşaltmak zorunda kalırlar ise yakma/enkaz bırakma tehditlerini tarafsız bir gazetecilik örneği olarak gündeme alarak/hatırlatarak tekrar dikkat çekiyor.

20 Eylül 1922 tarihli Daily Mail, “İzmir’in Yağmalanması” başlığı altında “Bay Roy Treloar, William Treloar’ın oğlu, Malta’ya bir grup mülteci ile vardı ve İzmir de dehşet veren yıkımın ayrıntılarını verdi.”⁵² diye ifade ediyor. Bu haberden hareketle, İzmir yangınının da kaçanların bir kısmının da Malta Adasına ulaştığını öğreniyoruz.

20 Eylül 1922 tarihli The Western Morning News and Mercury, “İzmir Dehşeti” başlığı altında bildirdiği haberinde mültecilerin Anadolu’nun iç kesimlerine nakli olayını “Kahraman Rahibeler” başlığı altında “Binlerce Hıristiyan,

49 Aggelomatis gibi şovence söyleme sahip olanlar, İzmir’i Nurettin Paşa’nın ateşe verdiğini iddia etmektedir. Oysa Karaburunlu Yorgos Vakaloglu o günleri, “... tabii ki iç bölgelerden kaçan insanlar geliyorlardı. Onlara ne oluyor diye soruyorduk? Bize basit bir şekilde “Kemal geliyor kaçıyoruz” diyorlardı. O günlerde İzmir’in kotrası ile Ziro (Giraud Fransız vatandaşı bir Levanten) ve onunla beraber ailelerle dolu bir kayık geldi. Ziro işkeleğe çıkarak ekmeğe istedi. Biz sorduk: “İyi de neden İzmir’den almadın? Bize “Ermeniler bir tarafı ateşe verdiler ve fırınlarda izdiham çıktı” dedi.” sözleriyle ifade etmiştir. Erdem, a.g.e.,s.492-493.

50 The Western Morning News and Mercury, 18 Eylül 1922.

51 The Western Morning News and Mercury, 18 Eylül 1922.

52 Daily Mail, 20 Eylül 1922.

Kemalistler tarafından iç bölgelere alınıyor ve sonlarını Allah bilir⁵³” diye ifade ediyor. Aynı gazete isim vermediği ancak bir o kadar ilginç bir habere yer veriyor. Press Association Foreign Special’e dayandırılarak verilen “İngiliz Doktor’un Akıbeti” haber başlığın da, İzmir mültecilerinin arasında Dr. Murphy’in eşi de vardır. Doktor Murphy resmi olarak Hint memuriyetindedir ve yıllardır hayırseverliği ile bilinir ve İzmir’dedir. Bahsedildiğine göre; ölümü, Türk Ordusunda görevli Rus bir Yahudi’nin elinden olmuştur⁵⁴. Parası için onu öldürdüğünü ifade eden gazete, Rus Yahudi ve Türk Ordusunda görevli olduğunu iddia ettiği kişinin ismini vermiyor. Rus Yahudi olduğu ayrıntısına kadar bilinen kişinin isminin verilmemesinin bir gazetecilik kurnazlığı olduğu açıktır, çünkü bu bilgilerin edinileceği yegâne kaynak ya da tanık ölen doktorun (kurtarılan) eşinin bu bilgileri verdiği ki kaynak olarak hiç kimseden bahsedilmiyor. Öldürülen doktorun eşinin bu bilgileri verdiği varsayımından yola çıkarsak daha önceden bir tanışıklığının olması muhtemeldir ki, Rus Yahudi’si olduğunu biliyor, ayrıca Rus Yahudi’si birinin Türk Ordusunda görevli olduğu düşüncesi de dönemin şartları itibarıyla mantıklı görünmüyor. O halde öldürülme haberi doğru olsa bile o günlerde yangın ve savaş halinin de etkisiyle şehirde yaşanan kaos ortamında yaşanan her olayın, Türk Ordusuna ya da Türk Milletine mal edilmesi İngiliz basının o dönemde ne kadar taraflı bir yayıncılık yapmış olduğunu ortaya koymaktadır ki, yanı sıra Rus Yahudi’nin ismi verilmiyor ya da öldürülen doktorun eşinin kaynak olarak ismi belirtilmemesi de olayın gazetecilik adına, İngiltere ve Batı’da olayın ne kadar provoke edildiğini göstermektedir.

18 Eylül 1922 Evening Telegraph and Post “Sadece Bir İngiliz Vatandaşı Öldürüldü” başlıklı haberinde, Reuters’in Atina kaynaklı haberinde öldürüldüğü bildirilen İngiliz Posta müdürü Wilkinson olmadığı, William Ferguson olduğu Reuters tarafından doğrulanırken, ölmediği ve İstanbul’da olduğu bildiriliyor. Sadece ölen İngiliz vatandaşın Dr. Murphy olduğunu ve evinde yağmacılar tarafından öldürüldüğü bildiriliyor⁵⁵. Evening Telegraph and Post’un yayımladığı haberde daha önceki günlerde belirtilen haberlerin doğru olmadığını (isim ve öldürülen sayısı), sadece bir İngiliz vatandaşın öldürüldüğünü, o isim de Dr. Murphy, onun da yağmacılar tarafından öldürüldüğünü belirtiyor. İngiliz basının da o günlerde yağmacılar olarak belirtilen kesim olarak “Türklerin” işaret edildiğini görüyoruz. Görülen o ki, durumdan istifade ya da kişisel bir takım sebeple Rus Yahudi’si tarafından öldürülen “sadece bir İngiliz vatandaşın” Türkler tarafından öldürüldüğünün imâ edilmesi, İngiliz basının yanlı⁵⁶ bir gazetecilik örneğini bir kez daha kanıtlarken, daha önceki günlerde belirtilen rakamsal ölü/mülteci ifadelerin doğruluğunu tartışmalı hale getirmiştir.

53 The Western Morning News and Mercury, 20 Eylül 1922.

54 The Western Morning News and Mercury, 20 Eylül 1922.

55 Evening Telegraph and Post, 18 Eylül 1922.

56 Evening Telegraph and Post, 18 Eylül 1922 tarihli gazetesinde, İzmir’de, tahminen, mülteci sayısını 200.000 olarak belirtmiş ve genel olarak Rum ve Ermeni olduğunu belirtmiştir. Evening Telegraph and Post, 18 Eylül 1922.

19 Eylül 1922 tarihinde The Yorkshire, “İzmir’i Kim Yaktı?” başlıklı bir yazısında İngiltere’nin Leeds şehrinde yaşayan Sarah Hassan’ın 16 Eylül 1922 tarihli bir mektup?/yazısını İngiltere hükümetine ve basınına tokat gibi bir cevap niteliğinde bir yazı kaleme alıyor. “Efendim, Ben Anadolu’daki savaş hakkında haberlerinizi ilgiyle okudum. Kemal Paşa’nın Askerleri, Rum ve Ermenilere yağma ve katliam yaparak, İzmir Yangını ile kötü bir dönüş yaptığını söylüyorsunuz. Türklerin, sevgili/aziz İzmir’i ele geçirirken, kendi mal varlıklarını ateşe verdiği inanamak çok zor. Rum ve Ermenilerin (Türkiye’nin ezelden beri düşmanları), Türklerin şanına leke sürmek için, yangını çıkardığına inanmak daha muhtemeldir.

Bugün İzmir’deki üvey kardeşimden bir mektup aldım, 5 Eylül tarihli, O, Yunan Ordusunun geri çekilmesi başladığı zaman, orada terör havasının hüküm sürdüğüne dikkat çekiyor. Bilecik, Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar, Onebak?, Tcula (Kula?), Aydın vb. Yunanlılar, bu şehirlerin tümünde yangın çıkardılar. İzmir, Yunan geri çekilişiyle evsiz bıraktığı Türk mültecilerle doldu. Asker kaçakları⁵⁷ (orada çok olan⁵⁸) “İzmir’e aynısını yapacağız” diye övündüler. “Mustafa Kemal Paşa, İzmir’e girdiği zaman, sadece küllerle karşılaştı”.

Bir Amerikalı hanımefendi, bir Türk askerini benzinli bir kutuyla Rum ve Ermeni mahallesinde yangın çıkarırken gördüğü bile ifade edildi. Belki bu hanımefendi, Türk üniforması giymiş bir Ermeni ya da bir Rum’u gördü. 1893’de öyle bir şey oldu, o yıl, ben İstanbul Pera İngiliz Lisesi’nde öğrenci iken çok küçük bir kız çocuğuydum. Ermeniler, tüm Pera’nın altından tüneller kazmış ve tüm Avrupa bankaları, kiliseleri, okulları vb.nin altına mayın döşemişlerdi. İmperial Ottoman Bankası’nın önünde yasadışı bir bombalama suçu sonucunda, tüneller bulundu. Ermeni mahallerinin tamamında ev ev arama yapıldı. İsyân başlar başlamaz, Ermeniler tarafından giyilmeye hazır, Türk askerlere suç atmak üzere, tüm rütbelere ait yüzlerce Türk üniforması bulundu. Tüm mayınlar Pera’dan temizlenene kadar, Ağustos’tan sonra üç ay tatil yapmıştık.

Bu bakış açısıyla, Türklere suç atmak üzere, yangını, Rum ve Ermenilerin çıkardığına kesinlikle inanıyorum. Diğer taraftan, Türkler, Rum ve Ermenileri İzmir’e girerken öldürdülse, siz, onlar ilerlerken, evlerini enkaz, akrabalarının, eşlerinin ve çocuklarının hepsi girmiş ya da öldürülmüş bulduğu zaman onları suçlayacak mısınız? Zavallı adamlar bu üzüntüyle deliye dönmüş olmalılar.

Siz, İngiltere’deki insanlar, onları anlayabilmek için, benim yaptığım gibi, doğu’da yaşamamız gerekir. Yunan idaresindense, Türk idaresinde yaşamayı tercih ederim. Tabii ki, Yunanlılar, İzmir’e gelir gelmez, yüzde 99, Osmanlı vatandaşları, İtalyan vatandaşları oldu ve Yunan yapmak için hiçbir şey yapılmayacaktı. Şimdi, müttefiklerin, Yunanlıları Anadolu’da ilerlemesine neden son vermediğini anlayamıyorum. Türkler ülkelerini geri alırken, müttefikler, onları kontrol etmeyi umut ediyordu. Söylemeye bile gerek yok, Yunanistan’ın, Anadolu’ya girmesi ve Trakya işgali, tüm Müslümanlar arasında

57 Geri çekilirken firari/asker kaçağı konumunda olan Yunan askerleri kastedilecek.

58 Orada ile kastedilen; İzmir.

*İngiliz ağırlığını zayıflattı. Saygılarımla vb.*⁵⁹ İngiltere’de yaşayan Sarah Hassan’ın kaleme aldığı bu mektup, gazetede değişiklik yapılmadan yayınlanması, İngiliz gazetesi The Yorkshire adına önemli bir adım, gazetecilik etiği açısından da çok taraflı bakabilmenin önemini göstermiştir. İngiliz basınının, kendisini gazetecilik adına tekrar tekrar sorgulaması gerektiğini gösteren bu mektubun özü: Türklerin Anavatanını koruduğunu, Yunan ordusunun, daha yeni tarihli üvey kardeşinden (Türkiye’de yaşayan) aldığı mektupta, geri çekilme esnasında Türk kentlerinde terör havası yarattığını ve Ermenilerin geçmişte hiç de iyi bir sicile sahip olmadığını, bizzat tanıklık ettiği 1893 İstanbul/Beyoğlu örneğinde dile getirmiştir.

21 Eylül 1922 tarihli Western Daily Press, “*Yaralı İzmir*” başlığı altında yangının kimler tarafından çıkarıldığı noktasında “*Yangın Türkler Tarafından Başlatıldı*” başlığını atmıştır. “*Associated Press, onun İstanbul muhabirinden bir telgraf aldı. İzmir yangınına tanıklık eden Amerikalıları getiren Simpson Destroyeri Salı günü akşamı ulaştı. Alevlerin Ermeni mahallesinde ortaya çıktığı konusunda, hepsi aynı fikirde ve öne sürülen kanıt ki Türklerin kuvvetli biçimde, kasten yangını başlattığını işaret ediyor. Tanıkların (Amerikalılar) ifade ettiği, Kemalistlerin, Ermenilere karşı düşmanlığı, Rumlara olandan çok daha güçlüdür ve teori şu ki; Türkler, Ermenileri işgal anında yok etmeye karar vermiştir. Yangın birkaç saatte ilerledikten sonra, ancak rüzgâr aniden kuzeyden güneye yön değiştirerek, alevler Avrupalı mahallelerine yayılarak hemen o muhitleri de harap etti. Türkler ondan sonra hatalarını fark etti. Bu Amerikalıların söylediği, Kemalistler tüm şehri, didinerek sahip oldukları, sayısız cana ve paraya mal olan, yok etme amaçları yoktu.*” diyor ve Ermenilerle bu husumeti, pek çok Türkün ölümüne neden olan 1919 olayına bağlıyor⁶⁰. Haber “*Rüzgârın Şansıyla 300.000 Kurtuldu*” başlığı ile devam ediyor. “*Devriye görevindeki Amerikalı denizciler, Türk askerlerinin sokaklarda çöp yığınlarından meşale yaparak, evleri ateşe verdiklerini gördüklerini beyan etmişlerdir. Amerikan destroyerinki subaylar, alevler yükselmeye başladığı zaman 300.000 çılgına dönmüş adam, kadın ve çocuk iskeleye koşuşturuyordu dedi*”⁶¹. 21 Eylül 1922 tarihli Western Daily Press’in yaptığı haber ön yargılı, provoke edici ve çarpıcı “*Yangın Türkler Tarafından Başlatıldı*” başlığı ile haberleştirilirken, daha çok tarihsel düşmanlıklarla bağ kurulmuş bir haberin ön yargılı bir sonuca ulaştığını gösteriyor.

30 Eylül 1922 tarihli Aberdeen Daily Journal, “*İzmir Mültecileri*” başlığı altında bildirdiği haberinde, Reuters kaynaklı “*Bugün tarihli bir İzmir telgrafi, İzmir’den mülteci tahliyesinin halen devam ettiğini bildirdi. 26 Eylül’de 43.000 Yunan gemileriyle nakledildi ve 27’sinde İngiliz ve Yunan gemileri 30.000’i daha nakletti. Hepsi Midilli’ye gönderildi. 1200 Fransız vatandaşı silahlı botlarla Dedaigneuse ve Aleksandro Mikailovice taşınmak üzere ayrıldı. Ne kadar mültecinin şehirde olduğunu hesap etmek*”

59 *The Yorkshire*, 19 Eylül 1922.

60 *Western Daily Press*, 21 Eylül 1922. (Associated Press yurtdışı özel kaynaklı haber)

61 *Western Daily Press*, 21 Eylül 1922. (Associated Press yurtdışı özel kaynaklı haber)

mümkün değildir ancak Ayvalı ve Çeşme’de 2000’in üzerinde olduğuna inanılmıyor.⁶² 30 Eylül tarihinden itibaren gazete başlıkları, mültecilerin sayısal veriler ışığında müttefik bandıralı gemilerle, nerelere taşındığını bildiren haberlere bırakmıştır.

Sonuç

Büyük İzmir Yangını ile ilgili İngiliz basınında çıkan haberlerin, tek kaynaklı, devlet çıkarlarının ön planda tutulduğu, taraflı, abartılı yayınlar olduğu görülmektedir. Bu da yayınların ne kadar objektiflikten uzak olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, çalışmanın İngiliz basını temelinde cevap aradığı İzmir Yangını’nın ne sebeple çıkarıldığı, kim tarafından çıkarıldığı ve Türkler şehri ele geçirdikten sonra mültecilere davranış tarzı ve mültecilerin diğer ülkelerden/Türklerden aldığı yardım konusunda tutarsızlığı ve taraflı haberler yaptığı hemen göze çarpmaktadır. Burada göz önünde tutulması gereken konu, haberin doğruluğu açısından haberin kaynağının güvenilirliğidir. İngiliz basınında yazılan haberlerin Atina/Londra kaynaklı olması, İngiltere/Yunanistan’ın Anadolu topraklarında devlet çıkarlarının örtüşmesi, Türklerle ilgili yapılan haberlerin ne derece önyargılı olduğu konusunda şüpheye yer bırakmamaktadır. Ayrıca bu tarafgir haberlerin hedeflediği en önemli husus, İzmir limanında bekleyen İngiliz, Fransız, İtalyan ve ABD savaş gemilerinin varlığına dayalı uluslararası bir müdahale beklentisi ve en azından İngiliz kamuoyunda oluşan Anadolu’da “neden İngiliz askeri varlığının olduğunu” sorgulayan muhalefeti susturmak ya da böyle insani (özelde Hristiyan halka) bir drama, yine batı subjektifliğiyle, dikkat çekmektir. Buna ilaveten İngiltere yönetiminin, savaşta endirekt almış olduğu mağlubiyetin masa başında galibiyete çevirmek için başvurduğu, İngilizlere has bir kıvrak zekâ örneği olarak, bir koz oluşturma savaşına dönüştürülmüştür. Özellikle resmen işgal ettiği stratejik öneme sahip İstanbul Boğazı ile ilgili tasarruflarını, İzmir yangını faciası ile uluslararası bir kamuoyu yaratarak elini güçlendirmek maksadıyla, kendi lehine bir çözüme ulaşmaya, basın yoluyla, çalışmış olması, stratejik bir analiz çerçevesinde değerlendirildiğinde, muhtemeldir.

Bahsedildiği üzere İzmir Yangını’nın çıkarılması ile ilgili beşinci bir olasılıkta Zeki Arıkan’ın “1922 İzmir Yangınıyla İlgili Bir Rapor” makalesinde belirttiği *Harik-i Hail Hakkında Tahkikat-ı Resmîye başlığı altında Ahenk gazetesinin 22 Eylül 1922 tarihli sayısında yayınlanmış olan raporda*⁶³: İzmir’in Yunan İşgalinde bulunduğu son üç gün zarfında Ayavukla, Ayafotini, Darağaç ve Ermeni mahallelerinde birbirini izleyen geceli gündüzlü on beş yangın çıkmıştır. Bu durum sabotaj ihtimalini güçlendirmiştir. Sivil Rum ahaliden İzmir’in yakılacağı söylentileri işitilmiş ancak doğruluğu ispat edilememiştir. Buna rağmen yangınların sabotaj niteliğinde son üç günde artış göstermesi söylentileri doğrular bir hal

62 *Aberdeen Daily Journal*, 30 Eylül 1922.

63 Arıkan, a.g.m., s.132.

almıştır. İngiliz askerleri itfaiye kulesini denetim altına almışlardır. İtfaiye, bir gece Karantina'daki hastanenin yakılacağı konusunda haber almış, durum itfaiyede görevli İngiliz askerlerine bildirilmiştir. İzmir'in kurtarılmasından bir gün önce yangın tehlikesine karşı İngiliz askerleri kuleden çekilmiş ve aynı gece Buca'ya gönderilen iki özel tren İngiliz uyrukluların vapura ulaşmasını sağlamıştır. Ermeni mahallesinde çarşı içerisindeki yüksek binaların çatılarında bazı kişilerin sürünerek dolaştıkları görülmüş, görevli itfaiye memurları evlerde odalara saçılmış pamuk, yün tiftikleriyle paçavraların yığılı olduklarına tanık olmuşlardır. Yangın, önce 13 Eylül Çarşamba günü 10.30'da Ermeni kilisesine seksen metre uzakta bulunan bir Ermeni evinde çıkmış, Soğukçeşme karşısında başka bir Ermeni evi ateş almış, yangın ile patlayan bomba ve mermiler itfaiyenin görev yapmasına engel olmuştur...⁶⁴ rapor yangının Ermeniler tarafından kasıtlı olarak çıkarıldığı sonucuna varırken, Rumların şehri yakma niyeti, söylentilere bakılırsa, olduğunu, İngilizlerin haberdar olduklarını ve bu yönde İngiliz vatandaşlarını bölgeden uzaklaştırdıklarını bu rapor yardımı ile öğrenmekteyiz. Bu yönde Ermenilerin şehri yakma teşebbüsüne Rumların katıldığını, yardım ettiğini henüz elde edilmiş belgeler dâhilinde ispatlayamıyoruz ya da İngilizlerin yangın çıkarılacağı hakkında bilgi sahibi olduklarını bahsedilen rapordan öğreniyoruz ancak, yardım veya destek verip/vermediklerini, provoke edip/etmediklerini elde veriler ışığında değerlendiremiyoruz.

Bu çalışma ile İzmir Yangını'nın ve mülteci sorununun İngiliz basını tarafından nasıl ele alındığı aktarılmaya çalışılmıştır. İzmir Yangını konusunda yerli/yabancı çok fazla çalışmanın yapılmamış olması ve bu konuda yapılan yerli çalışmaların az olması, bazı yabancı çalışmaların bu konuda taraflı ve kanıtlardan uzak olması sebebiyle, konu halen tartışmalı ve manipüle edilmeye açıktır. Ayrıca bir başka araştırmancının⁶⁵ temel konusunu teşkil edecek olan bu çalışmada söz konusu çelişki ve önyargılara cevap aranmıştır. Bu önyargılara cevabı, konu üzerinde hassasiyetle duran Prof. Dr. Türkkaya Ataöv vermiştir. *"Olgun bir meyve gibi yeniden bize dönen kenti biz Türkler yakmadık. İşin mantıksal kavrayış yanına ek olarak, kanıtlarda bunu gösteriyor. Bu yargımız ne bir dilek, ne kanıtları bize yontma, ne de başkalarını boş yere karalamaktır... Ankara yönetiminin olağanüstü başarısını batı dünyasının önde gelen kimi hükümetleri ve sözcüleri, gerçekler karşısında doğruyu daha o günlerde saptamak zorunda kalmışlardır* diye ifade eden Ataöv, belgelerin arşivde bulunduğu işaret etmektedir."⁶⁶

64 A.g.m.,s.132-133.

65 İzmir Yangını ile Türkiye-Yunanistan arasında göçmen sorunu da ortaya çıkmıştır ki, bu konu Lozan Konferansında bir nüfus mübadelesi yapılması gereğine temel teşkil etmiştir.

66 Erdem, A.g.e., s.493.

KAYNAKÇA

I. Gazeteler

Aberdeen Daily Journal

The Citizen

Courier Gazetesi

Daily Mail

Derby Daily Telegraph

Evening Telegraph and Post

The New York Times

The Sunday Post

The Western Morning News and Mercury

The Yorkshire Post

Western Daily Press

II. Kitaplar ve Makaleler

ARIKAN, Zeki, "1922 İzmir Yangınıyla İlgili Rapor", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı:68, Ekim 1990.

ATAY, Falih Rıfki, *Çankaya*, İstanbul 1968.

CLOGG, Richard, *A Concise History Of Greece*, Cambridge University Press, 1992.

ERDEM, Nilüfer, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı 1919-1923*, İstanbul Üni. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Ens. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2009.

GÖKTÜRK, Turgay Bülent "Amerikan Basınında İzmir Yangını ve Yangın Sonrası Durum (Eylül-Aralık 1922)", *ÇTTAD*, XII/24, (2012/Bahar).

HORTON, George, *The Blight Of Asia*, The Bobbs-Merrill Company, Indianapolis 1926.

KASABA, Reşat, "Reşat Kasaba, "İzmir 1922: A Port City Unravels", *Modernity and Culture: From The Mediterranean to the Indian Ocean*, New York: Columbia University Press, 2002.

- KIRIŞMAN, Mustafa, "Fransız Basınında İzmir Yangını Üzerine Bazı Değerlendirmeler", ÇTTAD, X/22, (2011/Bahar).
- KİNROSS, Lord, *Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, Türkçesi: Necdet Sander.
- KİRLİ, Biray Kolluoğulu, "Forgetting The Smyrna Fire", *History Workshop Journal*, Issue 60, Autumn 2005, Published By Oxford University Press.
- MİLTON, Giles, *Kayıp Cennet Smyrna 1922 Hoşgörü Kentinin Yıkılışı*, Yay.Yön. Tufan Erbarıştıran, Şenocak Yay., İzmir 2009.
- NEYZİ, Leyla, "Remembering Smyrna/Izmir, Shared History, Shared Trauma", *History and Memory*, Vol. 20, No. 2 (Fall/Winter 2008).
- PAPASTATHIS, Ch.K, E.A.Hekimoglou, *The Great Fire of Thessaloniki 1917*, By Printing House S.A. For E.N.Manos Ltd., Thessaloniki 2010.
- TUSAN, Michels, *Smyrna's Ashes: Humanitarianism, Genocide, and the Birth of the Middle East*, University of California Press, London 2012.
- OECONOMOS, Lysmachos, *The Martyrdom Of Smyrna And Eastern Christendom*, George Allen and Unwin Ltd, London 1922.

III. İnternet

<http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-08/kurtulustan-sonra-izmirde-yunan-ısgal-donemine-tepkiler> (Erişim Tarihi: 15.06.2014).